

شکل‌گیری و تکوین هویت کودکان در دوره پیش‌دبستان

اشاره

برنامه «کیفیت‌بخشی به دوره پیش‌دبستان با محوریت تکوین هویت کودکان ایران اسلامی» از سال ۱۳۹۴ به‌عنوان برنامه‌ای مصوب از سوی وزارت آموزش و پرورش ابلاغ شد و مقرر شد در کلیه کلاس‌های پیش‌دبستانی اجرا شود. اجرای برنامه نیازمند درک ضرورت انتخاب روش‌های مناسب تربیتی است. در این نوشته تلاش شده است که اهمیت موضوع، اهداف و نحوه تحقق آن‌ها تبیین شود. با توجه به اینکه سؤالات مهم هویتی در دوره نوجوانی مطرح می‌شوند، لازم است برای پاسخ‌گویی به این سؤال که «چرا اجرای این برنامه از دوره پیش‌دبستان آغاز شده است»، چند نکته به‌طور مختصر توضیح داده شود.

کلیدواژه‌ها: هویت، کودکان، فرهنگ

مقدمه

هویت برابند مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و باورها، گرایش‌ها، صفات و بینش‌های افراد است که تحت تأثیر شخصیت، تربیت و فرهنگ شکل می‌گیرند. هویت مقوله‌ای فرهنگی است و بر این اساس، هویت هر جامعه از فرهنگ آن تأثیر می‌پذیرد. فرهنگ هویت‌دهنده است و هویت اجتماعی در بازآفرینی فرهنگی نقش دارد. به عبارتی، مؤلفه‌های فرهنگی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری و تکوین هویت قلمداد می‌شوند. درست است که مسائل و سؤالات جدی هویتی مانند «من کیستم؟» در دوره نوجوانی مطرح

می‌شوند اما مبنای این سؤال، نحوه تحلیل و یافتن پاسخ آن‌ها از مطالعه درباره چگونگی تکوین هویت در دوره کودکی شکل می‌گیرد.

در این مقاله مختصر تلاش شده است تا با استناد به اسناد بالادستی و یافته‌های پژوهشی، دو نکته مهم در این زمینه بررسی شود: «بهترین دوران شکل‌گیری هویت چه زمانی است» و «چگونه می‌توان بستر تکوین و شکل‌گیری هویت را فراهم کرد». در پایان، پیشنهادهایی برای برنامه‌ریزی و اجرا در کلاس‌های پیش‌دبستانی ارائه شده است. عوامل مؤثر بر شکل‌گیری هویت کودکان نیز از موضوعات قابل تأمل است که در مقاله دیگری بررسی خواهند شد.

فرصت بی‌بدیل

سنین کودکی، مناسب‌ترین زمان برای پرورش استعداد، تقویت ظرفیت یادگیری و تربیت است. آنچه کودکان در این دوره تجربه می‌کنند، بر رشد همه‌جانبه آن‌ها تأثیرات ماندگاری دارد. محیط اولیه زندگی کودکان عامل مهم شکل‌گیری هویت، شخصیت و خودپنداره آن‌هاست. خودپنداره و تصویری که فرد از خودش دارد، تحت تأثیر عوامل مختلفی مثل جو فضای خانوادگی، ارتباط با همسالان، بازی، رسانه، الگوها و افرادی که بچه‌ها با آن‌ها همانندسازی می‌کنند، اسطوره‌ها و... شکل می‌گیرد و بر رفتار و ارتباط متقابل آن‌ها با دیگران و محیط پیرامون در تمام عمر تأثیر می‌گذارد. با توجه به اهمیت تعلیم و تربیت در سال‌های آغاز تولد و اوان کودکی، به‌عنوان دوران طلایی تربیت و شکل‌گیری هویت، لازم است توجه داشته باشیم که اقدامات و فعالیت‌های کوچک تربیتی در دوره پیش از دبستان، بر سراسر عمر فرد و جامعه تأثیرات بزرگ تربیتی دارد.

پژوهش‌ها نشان می‌دهد که بین یادگیری، بازی، زبان و ارتباط با همسالان، و هویت ارتباط مستقیمی وجود دارد و مبنای سؤالات هویتی که در نوجوانی مطرح می‌شود، تجارب زیسته کودکان قبل از دوران نوجوانی است. شخصیت و هویت بچه‌ها از الگوهای پیرامونی و افرادی که در محیط اجتماعی‌شان حضور دارند، با آن‌ها همانندسازی می‌کنند و تحت تأثیر مسائل و چالش‌هایی که با آن‌ها مواجه می‌شوند و... شکل می‌گیرد. سبک‌های فرزندپروری نیز با هویت کودکان رابطه مستقیم دارد. بنابراین، توجه به هویت در دوره پیش‌دبستان نه تنها زود نیست بلکه به نظر می‌رسد که دیر هم باشد.

تکیه‌گاه اصلی

از سوی دیگر، مبنای همه هویت‌ها، هویت فردی است (هویت قومی، فرهنگی، ملی، مذهبی، اجتماعی، جنسیتی و هویت‌های دیگر). هویت فردی بر مبنای خودشناسی، ارتباط با دیگران و با خالق هستی با استفاده از تعقل و

تفکر، کسب اطلاعات علمی و رشد شناختی، عمل به آموخته‌ها و کسب نگرش و باور به ارزش‌ها شکل می‌گیرد. به عبارتی، می‌توان گفت تربیت، عبارت است از فراهم کردن موقعیت برای شکل‌گیری هویت (فلسفه تربیت در جمهوری اسلامی ایران) و بسترسازی برای رشد همه‌جانبه متوازن و انتخاب آگاهانه. بنابراین، آموزش و پرورش در دوره پیش‌دبستانی در شکل‌گیری هویت نقشی بی‌بدیل دارد؛ زیرا خودشناسی و سایر مهارت‌های مبنایی برای شکل‌گیری هویت در دوران آغازین زندگی و سال‌های اولیه زندگی و اولین دوره رسمی آموزش و پرورش، یعنی دوره پیش‌دبستانی، شکل می‌گیرد. بر این مبنای برنامه تکوین هویت در دوره پیش‌دبستان به‌منظور مدیریت فرایندهای کلاسی و فراهم‌سازی بستر مناسب برای رشد همه‌جانبه و متوازن نوازان طراحی شده است، تا کودکان و نوازان پیش‌دبستان به برداشتی از خودشان برسند و بتوانند ویژگی‌ها، گرایش‌ها و باورهایشان را در رفتار و ادراکی که از محیط پیرامون خود دارند به‌طور مناسب و درست درک کنند. هویت فردی به بچه‌ها کمک می‌کند که خودشان را بپذیرند، تفاوت‌ها را درک کنند و نسبت به خود احساس بهتری داشته باشند و در نتیجه بتوانند با همسالان، اعضای خانواده و گروه‌های اجتماعی ارتباط متقابل مؤثری برقرار کنند. همه این عوامل بر شکل‌گیری و تحول هویت کودکان مؤثر است. سایر هویت‌ها، از جمله هویت خانوادگی و ملی کودکان با کسب هویت فردی و شناختی که آن‌ها نسبت به خودشان به دست می‌آورند، شکل می‌گیرد. تحقیقات نشان می‌دهد توان و ظرفیت افراد برای پردازش اطلاعات، تحلیل و استدلال و... حاصل محیط مناسب و غنی دوران کودکی است.

خطای راهبردی!

پریش‌های هویتی که در ذهن نوجوانان مطرح می‌شود، یکباره شکل نمی‌گیرند. بی‌توجهی به فرایند تربیت و عوامل آن در شکل‌گیری شخصیت و هویت کودکان خطایی راهبردی است. نکته قابل تأمل اینکه سؤالاتی از این گونه که «من کیستم؟» از ابتدای کودکی وجود دارد؛ همان زمانی که بچه‌ها اسباب‌بازی‌هایشان را به دیگران نمی‌دهند، زمانی که بازی موازی دارند و در کنار هم می‌نشینند ولی با هم بازی نمی‌کنند، تا کم‌کم تجربه کنند و یاد بگیرند که اسباب‌بازی‌هایشان را به هم بدهند و با هم بازی کنند. این نشان می‌دهد که احساس مالکیت و نیاز به تعلق خاطر در فطرت انسان‌ها نهادینه شده است و باید پاسخ مناسب بگیرد. با توجه به شکل‌گیری هویت از روزهای اولیه تولد تا دوره پیش‌دبستانی و بعد از آن، برای اینکه کودکان و نوجوانان با موقعیت‌هایی مواجه شوند که بر ایند باورها و گرایش‌های خود را در رفتارشان بروز دهند، لازم است بسترها و موقعیت‌های تربیتی مناسبی فراهم شود.

تکوین هویت و احساس تعلق

در بحث هویت دینی و ملی، احساس تعلق کودکان به جامعه (که نتیجه عملکرد عناصر عینی و ذهنی تشکیل دهنده هویت فرد و اجتماع است) محور مهم و تأثیرگذاری است. شکل گیری هویت مستلزم برنامه ریزی و تأمین منابع و امکانات مورد نیاز و استفاده از روش های تربیتی مناسب است. در مدیریت فرایندی که افراد تجربه می کنند، بخشی از این منابع و مصالح باید همسان و یکنواخت و بخشی باید دارای وجه ممیز باشد تا احساس تعلق ایجاد کند. به همین دلیل، هویت در تعامل با دیگران ساخته می شود و بدیهی است که بهترین مکان برای شکل گیری هویت کودکان، خانواده، جامعه محلی و مراکز مراقبت و بازی کودکان و کلاس های پیش دبستانی و دبستان هاست.

تکوین هویت و مشارکت

تربیت کودکانی که در آینده هویت منسجم داشته باشند، کسانی که خودشان و دیگران را بپذیرند و به ارزش ها و باورهای فرهنگی و دینی شان پایبند باشند، به حقوق دیگران احترام بگذارند و ثبات و پیوستگی و پویایی را در درون خود درک کنند، نیازمند برنامه ریزی از اوان کودکی است. با توجه به جایگاه و رسالت آموزش و پرورش دوره پیش دبستان برای کودکان ۴ تا ۶ ساله این مقوله مورد توجه جدی قرار گرفته است. بر این اساس، از سال ۱۳۹۴ برنامه هویت در دوره پیش دبستان توسط دفتر آموزش پیش دبستانی مطرح شد و به عنوان یکی از برنامه های مصوب وزارت آموزش و پرورش ابلاغ گردید. در اجرای برنامه و فعالیت ها، جشنواره ها و... نقش نوآموزان دوره پیش دبستان بسیار پررنگ است و مقوله های هویتی توسط کودکان ارائه می گردد؛ زیرا هویت کودکان بدون درگیر شدن و مشارکت فعال آنان در فعالیت های تربیتی شکل نمی گیرد.

برنامه مصوب و تکوین هویت

هدف کلی این برنامه، تکوین هویت نوآموزان ایران اسلامی در دوره پیش دبستانی

از طریق ایجاد زمینه های لازم برای شکوفایی فطرت الهی، رشد همه جانبه متوازن و تقویت خودباوری نوآموزان است. به این منظور، لازم است با فرهنگ سازی و ارتقاء آگاهی مسئولان، سیاست گذاران، اولیا و مربیان نسبت به مقوله هویت در دوره پیش دبستانی، مشارکت آن ها در شکل گیری هویت کودکان مبتنی بر فرهنگ جلب شود و فعالیت های آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستانی بازنگری و غنی سازی گردد.

در پایان پیشنهاد می شود:

۱. کمیته تولید محتوای پیش دبستانی ادارات کل آموزش و پرورش با استفاده از برنامه درسی مصوب دوره پیش دبستانی (۷۷۰ شورای عالی آموزش و پرورش) فعالیت ها و کتاب های راهنمای مربیان را با توجه به مقوله مهم هویت کودکان ارزیابی و در صورت نیاز بازنگری کند؛ حجم فعالیت های مداد و کاغذی را به حداقل برساند، با طراحی فعالیت های متنوع سیال، به نوآموزان فرصت کاوشگری، دست ورزی و تجربه بدهد و از مؤلفه های هویتی کودکان بر مبنای فرهنگ آن ها، در آموزش و انتقال ارزش ها و ایجاد باورها و نگرش های لازم استفاده کند.

۲. خانواده ها تأثیر سبک فرزندپروری بر شخصیت و هویت کودکان را بررسی کنند و با سبک مقتدرانه به همراه توافق و ثبات تربیتی، بستر رشد همه جانبه و متعادل فرزندان خود را فراهم آورند. توافق والدین با هم و توافق خانه و پیش دبستان در یکپارچگی رشد کودکان و شکل گیری شخصیت و هویت آنان نقشی بی بدیل دارد.

۳. مربیان پیش دبستانی خود را در خدمت کودکان بدانند نه عامل اجرای محتوا و فعالیت های آموزشی؛ کودکان را به عنوان موجودات ارزشمند و منحصر به فرد بپذیرند و بر اساس ویژگی های مشترک آن ها، برنامه های کلاسی و بر اساس ویژگی های خاص فردی، فعالیت های مکمل را طراحی و اجرا کنند. تفاوت های فردی، به ویژه خصوصیات ظاهری، خانوادگی، زبانی و... را به عنوان پدیده های کاملاً طبیعی در کلاس مطرح کنند و با فعالیت های مناسب و متناسب، بستر شکل گیری هویت را فراهم سازند.

۴. احترام به خرد فرهنگ ها احترام به کودکان است. اما از سوی دیگر لازم است با درک و پذیرش مؤلفه های ملموس و ناملموس فرهنگی، بستر شکل گیری هویت ملی و وحدت و انسجام ملی نیز فراهم شود. به منظور مدیریت دانش و هم افزایی بیشتر، از کلیه محققان، کارشناسان و به ویژه مربیان درخواست می شود یافته های علمی و تجارب عملی خود را در زمینه هویت کودکان ایران اسلامی در دوره پیش دبستان برای درج در شماره های آتی فصلنامه رشد پیش دبستانی ارسال کنند.

پی نوشت

1. Self identity

منابع

۱. برنامه های مصوب ... ۴۸۹۶
۲. پژوهشکده تحقیقات راهبری. (۱۳۹۶). ضرورت ساماندهی آموزش های پیش از دبستان. www.csf.ir
۳. سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی. (۱۳۸۸). راهنمای فعالیت های آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستانی. انتشارات مدرسه.
۴. سند چشم انداز بیست ساله نظام جمهوری اسلامی ایران. (۱۳۹۲). قابل دسترس در: www.dolat.ir
۵. سند مؤلفه های هویت ملی ایرانیان (۱۳۸۶) قابل دسترسی در: <http://pcci.ir>
۶. شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۰). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران.